

praktische wenken voor het dagelijks leven, dat als Hausbuch bekend staat, teekeningen voorkomen, die door stijl en uitvoering de hand van den Amsterdamschen meester verraden. Wie de veelzijdige en origineele kunstenaar was, bleef onbekend.

Het raadsel van zijn anonymiteit schijnt nu eindelijk opgelost te zijn en daarmede ook de sluier over zijn herkomst en zijn ontwikkeling opgelicht door een opstel van graaf Solms in het onlangs verschenen „Jahrbuch des Städtischen Instituts in Frankfurt“, waarvan de heer M. D. Henkel een zelfstandig overzicht geeft in het *Maandblad voor beeldende kunsten* (XIV-1937, blz. 163—174). Volgens dat opstel is de kunstenaar niemand anders dan een naar Duitschland verdwaalde Nederlander, de Utrechtenaar Erhard Reeuwich.

Bij reproducties van teekeningen, gravures en houtsneden en ook van beeldhouwwerken, geeft de schr. een karakteristiek van Reeuwich's werk, in welks getrouwe weergave der werkelijkheid een rijk levensgevoel en diepe menselijkheid tot uitdrukking is gebracht. Onder de beeldhouwwerken wordt ook het grafmonument voor den proost Dirck van Wassenaer († 1465) in de Janskerk beschreven en afgebeeld.

Verondersteld wordt, dat R. omstreeks 1435 geboren is en dertig jaar later naar Duitschland trok, om daar tot zijn dood in 't laatst der 15de eeuw werkzaam te zijn. Daar, te Mainz, moet hij in aanraking gekomen zijn met Bernhard von Breydenbach, die hem op een bedevaart naar Jeruzalem meenam, om de steden en menschen uit te teekenen, die hij onderweg zou ontmoeten. In 1487 verscheen

de eerste (Latijnsche) uitgave van Von Breydenbach's beschrijving van het Heilige land, die met houtsneden van R. is verlucht.

Niet elders, besluit Henkel, „maar in Utrecht moet het geestelijke vaderland van R. worden gezocht; in verschillende in Utrecht uitgevoerde handschriften vindt men dan ook inderdaad, vooral in de randversieringen het soort van genrescènes terug, dat voor onzen meester zoo karakteristiek is. Hier ligt de kiem van zijn kunst. Deze in Utrechtsche handschriften voorkomende miniaturen zijn nu echter niet als zijn werk te beschouwen, daarvan kan geen sprake zijn: zij vormen alleen het uitgangspunt van zijn kunst.“

Jan Veldener, de incunabeldrukker. — Als eerste van de Nederlandsche drukkersmerken in de 15de eeuw, die A. Horodisch in het *Grafisch museum* (VIII-1938, blz. 23) afbeeldt en beschrijft, wordt dat van Johan Veldener genoemd en wordt o.m. gezegd: „Tuschen de jaren 1478—81 vinden wij hem te Utrecht, waar hij 9 drukken vervaardigd heeft, van 1483—84 in Culemborg (5 drukken) en van 1484—85 weer in Utrecht (4 drukken).“ Dat V. in 1484—85 weer te Utrecht heeft gedrukt, was tot nu toe onbekend gebleven, werd althans nog niet in de voornaamste vakliteratuur vermeld. Wel werd op gezag van Haebler (*Typenrepertorium II*, blz. 224, 225 en 231) aangenomen, dat hij in 1484 naar Leuven is teruggekeerd en daar nog een jaar heeft gewerkt. Evenals Horodisch heeft Haebler echter verzuimd te vermelden, op welke gegevens deze mededeeling, die voor de geschiedenis der Nederlandsche prototypografie van belang is, steunt. E.

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT“

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN
DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN UTRECHT EN OMSTREKEN

1 MEI
1939

ONDER REDACTIE VAN:
G. A. EVERS

14e JAARGANG
Nº 5

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: VAN SPEIJKSTRAAT 20

MEDEDEELINGEN UIT DE VEREENIGING.

Zomertocht naar Oudewater en de Voorn op 20 Mei a.s.

Het bestuur noodigt de leden met hunne dames uit tot deelneming aan den tocht naar Oudewater en huize de Voorn op Zaterdag 20 Mei a.s.

De tocht zal per auto (A. T. O.-wagens) plaats vinden, des namiddags te twee uren bij het Centraal station (parkeerterrein) aanvangen en omstreeks half zes eindigen.

De kosten bedragen f 1.25 per persoon voor de leden, die van de door het bestuur beschikbaar te stellen auto's gebruik willen maken, f 0.50 per persoon (als aandeel in de algemeene onkosten) voor de leden, die met eigen wagen willen meerijden.

Deelnemerskaarten kunnen tot en met Donderdag 18 Mei a.s. aan het kantoor der Rotterdamsche Bankvereniging, Oudkerkhof 11, worden gekocht. Na tijdige overschrijving of storting op postrekening nr. 2679 van dat kantoor worden ze ook gaarne per post toegezonden.

In Oudewater wordt een bezoek gebracht aan het Stadhuis, het Oud-katholieke kerkje en de Ned. Hervormde St. Michaelskerk. Op deze wandeling ontmoet men tal van opmerkelijke huisgevels meerendeels uit het begin der zeventiende eeuw, die een schrijver — overigens niet zonder overdrijving — hebben doen zeggen, dat Oudewater daardoor kan wedijveren met steden als Brugge en Hildesheim. Tot deze gevels behoort ook die van de beroemde Heksenwaag. Eenige bijzonderheden over het stadje en zijn monumenten vindt men hierachter.

Op den terugtocht wordt een kort bezoek gebracht aan de restanten van het voormalige *huis te Voorn* onder Oudenrijn en een wandelingetje gemaakt over het daarbij behorende boschterrein langs de oude Rijnbedding. Slechts weinig Utrechters zullen deze zoo dicht bij hun stad gelegen bezitting uit eigen aanschouwing kennen.

Ten slotte kan in het restaurant „de Hommel“ de thee worden gebruikt.

Namens het Bestuur: H. WALLER, Voorzitter.

J. W. C. VAN CAMPEN, Secretaris (Frederik Hendrikstraat 72).

OUDEWATER.

Ofschoon Oudewater even over de grens van de provincie Utrecht ligt, heeft het Bestuur van Oud-Utrecht gemeend, de omschrijving van het terrein der Vereeniging niet zoo rigoreus te moeten uitleggen, dat de kaas- en touwstad niet onder haar belangstelling zou vallen.

De mededeelingen die hier volgen zijn voor een groot deel ontleend aan een beschrijvend artikel van wijlen Mr. J. C. Overvoorde in het Bulletin van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond, van 1910. Uitvoeriger vindt men Oudewaters geschiedenis medegedeeld door G. R. Kinschot in zijn, in 1747 te Delft verschenen Beschrijving der stad Oudewater.

Van ouds behoorde „Oudwatere” tot het Sticht Utrecht. In 1265 kreeg het stadsrecht van den utrechtischen bisschop Hendrik van Vianden. Zijn opvolger Jan van Nassau gaf het stadje in 1280 in pand aan den graaf van Holland. Daar het pand niet werd afgelost, is Oudewater hollandsch geworden en gebleven.

In de eeuwige wrijving tusschen Utrecht en Holland was deze stad, door haar ligging op de grens van het Sticht, voor Holland een gewaardeerd bezit. Benijdenswaardig is zoo'n sleutelpositie overigens niet, zooals ook Oudewater in 1349 ondervond, toen het, in den strijd tusschen Margareta, gravin van Holland en den utrechtischen bisschop Jan van Arkel, door de Utrechtters belegerd, ingenomen, geplunderd en verbrand werd.

In den Opstand tegen Spanje droeg Oudewater vroeg zijn deel. Reeds 19 Juni 1572 koos het de zijde van den Prins. Zware jaren stonden toen voor de deur. Dunde de pest in 1574 de bevolking tot op een vierde, in 1575 sloegen de Spanjaarden het beleg voor de stad. Tegen een groote overmacht heeft de zwakke bezetting het eenige weken uitgehouden. Op 7 Augustus werd Oudewater ingenomen en uitgemoord. De stad ging in vlammen op, die alleen de kerk spaarden.

De geschiedenis van Oudewater na deze ramp behoeft hier niet vermeld. Ze is die van zoovele plattelandstadjes: er gebeurt niet veel. Zijn groote bekendheid dankte Oudewater vroeger niet aan politieke voorvallen, maar aan de daar gevestigde *Heksenwaag*.

Een der wijzen waarop werd vastgesteld of iemand een heks was, bestond in het wegen van den verdachten persoon. Daarbij werd uitgegaan van de meening, dat een werkelijke heks aanmerkelijk minder gewicht moest hebben dan het postuur deed vermoeden. Karel V komt de eer toe, dat hij, op instigatie van zijn biechtvader, dit gebruik aangewend heeft om vele ongelukkigen voor de verdenking van tooverij of hekserij en de daarop volgende pijniging en straf te behoeden. Hij wees n.l. Oudewater, waar in die dagen de

stadswaag den roep had van groote nauwkeurigheid en betrouwbaarheid, aan als de stad van het standaardgewicht. Het wegen van een „heks” aldaar stelde dus haar of zijn eigenlijk en juist gewicht vast, wat blijkbaar steeds groter was dan of overeenkwam met de voorafgaande schatting. Het stadsbestuur gaf daarbij een certificaat af, dat in alle landen van den Keizer rechtskracht had en als onbetwistbaar gold. Tal van ongelukkigen zijn door deze menschlievende instelling aan smaad en dood ontsnapt. Het laatste certificaat werd uitgereikt in 1729.

Geheel juist is dit laatste niet. Want toen in 1929 feestelijk herdacht werd, dat twee eeuwen geleden de laatste „heks” werd gewogen, heeft de gemeente Oudewater opnieuw de gelegenheid geboden zich tegen betaling in de waagschaal te stellen en een officieel certificaat daarvan te ontvangen... en heel veel heksjes uit stad en omtrek hebben die kans niet laten voorbijgaan.

Behalve de kerk dateeren alle bouwwerken van na de verwoesting van 1575.

Het *Stadhuis* met zijn fraaien renaissance trapgevel werd gebouwd in 1588. In den gevel prijken de wapens van Oudewater, Alkmaar en Delft. Het heet, dat er indertijd tusschen deze drie steden een verdrag bestaan heeft om elkaars poorters op voet van gelijkheid te behandelen.

In de Raadzaal, die nog vrijwel in den oorspronkelijken toestand verkeert, hangt een groot schilderij van den utrechtischen schilder D. Stoop (1650), waarop het beleg van 1575 in alle uitvoerigheid staat afgebeeld. Verder ziet men er o.a. een schoorsteenstuk van Vermeer-achtige allure, de Gerechtigheid voorstellende en portretten van den bekenden hoogleeraar Arminius (1560—1609), den schout-bij-nacht Cornelius de Jong van Rodenburch ¹⁾ en den genees- en scheikundige Dr. Abraham van Stipriaan Luiscius (1763—1829), allen te Oudewater geboren.

De *Ned. Hervormde Kerk*, gesticht in 1329, was aanvankelijk gewijd aan St. Willibrord, later aan den aartsengel Michaël. Zij bestaat uit een schip met zijbeuken, transept en koor, alle van gelijke hoogte en alle door houten tongewelven gedekt, die in de 18e eeuw zijn aangebracht. Nog niet zoo lang geleden is het interieur gerestaureerd. Behalve een achtkantige steenen doopvont uit de 15e eeuw en tal van grafzerken met wapens vindt men er verder een memorietafel voor den in 1613 overleden wiskundige Rudolf Snellius van Royen, in 1547 te Oudewater geboren.

De toren valt op door zijn friesch-aandoend zadeldak en het uitgebouwde carillon (werk van Gerard Both, 1609).

De *Oud-Katholieke St. Michielskerk*, klein van omvang en als

¹⁾ Geb. 1762, overl. 1838; het schilderij is gereproduceerd in Nederland's Patriciaat, 2e jrg. 1911, blz. 280.

bouwwerk onbelangrijk, bevat meubilair dat het aanschouwen waard is: het altaar met altaarstuk tusschen rijk versierde gedraaide kolommen en met goed snijwerk; de communiebank met symbolische voorstellingen, een zilveren godslamp en andere voorwerpen, alles uit de tweede helft der 17 eeuw. Van den rijken schat van kerk-zilver en paramenten zijn helaas de beste stukken naar Gouda overgebracht.

De nog vrij talrijke en pittoreske *gevels*, die Oudewater bezit, spreken voor zich zelf. Zij dateeren voornamelijk uit de eerste helft der 17e eeuw en toonen verwantschap met die te Dordrecht, Gorinchem en Woudrichem.

v. C.

TJEPMA, HEESWIJK EN DE VOORN.

B26820

De deelnemers aan onzen zomertocht naar Oudewater, kunnen onderweg in de gemeente Oudenrijn een laatsten, vluchtigen blik werpen op het witte poortgebouw van het voormalige huis *Tjepma*. Over deze heerlijkheid is bijzonder weinig bekend. In de 17e en 18e eeuw was zij in het bezit der familie Quarebbe; omstreeks 1835 komt Jan Jacob Trykenius als eigenaar van „het buitengoed Tjepma” voor. Volgens den tegenwoordigen bewoner van het poortgebouw zou het huis omstreeks het begin dezer eeuw zijn afgebroken. Afbeeldingen ervan schijnen nooit vervaardigd te zijn. Binnenkort zal ook het poortgebouw worden geslecht.

Verderop, in het land van Montfoort, passeert men het, evenals Tjepma links van den weg gelegen, huis *Heeswijk*. De voormalige heerlijkheid van dien naam was een leen van de provincie Utrecht. In de 18e eeuw komt iemand van de familie van Utenhove, in de vorige eeuw een Strick van Linschoten als eigenaar voor.

Voor de geschiedenis van het *huis te Voorn*, bij den Stadsdam, waarvan de overblijfselen aan het einde van den tocht bezocht zullen worden, kunnen belangstellenden nog eens het artikeltje opslaan, dat ons medelid, de heer M. N. Acket in het Jaarboekje van 1933, blz. 197 schreef over „Een kasteelruïne aan den rand der stad”. Behalve op andere zaken wordt daar gewezen op den ouderdom van het voormalige huis (Voorn was in 1276 reeds als kasteel bekend) en de merkwaardige ligging van het tegenwoordige landgoed tusschen de nog aanwezige oude Rijnbedding en den lateren watergang, dien wij nu „Oude Rijn” noemen.

v. C.

COURANTENRECLAME BIJ DE OPRICHTING DER HOOGESCHOOL.

B26831

Onder den titel „Amsterdam — earliest newspaper centre of Western Europe” is in de laatst uitgegeven aflevering van *het Boek* (XXV-1939, blz. 161—197) de Engelsche vertaling opge-

nomen van het oorspronkelijk in het Zweedsche jaarboek *Lychnos* (1938, blz. 52—94) verschenen opstel over de belangwekkende vondst van Oud-Hollandsche couranten in de Koninklijke bibliotheek te Stockholm. Door die vondst van dr. Folke Dahl te Upsala zijn omstreeks 1300 bladen van 15 verschillende vóór 1665 gedrukte couranten weer te voorschijn gebracht, waaronder 139 nummers uit de jaren 1618—1626, een tijdvak waaruit tot nu toe slechts 7 nummers bekend waren. Het oudste is een nr. der „Courante uyt Italien, Duytslandt, &c.” van 14 Juni 1618, door Joris Veseler te Amsterdam gedrukt, het merkwaardigste een nr. van de „Courant d'Italie & d'Almaigne, &c.”, den 12 September 1620, dat is meer dan tien jaar vóór dat de eerste Gazette te Parijs verscheen, door Jacob Jacobsz. te Amsterdam uitgegeven. Ook werden nrs. van Arnheemsche (1621—1636) en van Delftsche (1623—1643) couranten terug gevonden, die ouder dan de tot heden bekende zijn.

Utrechtsche bladen komen in de Stockholmsche collectie jammer genoeg niet voor, ofschoon wel reeds in de laatste jaren van het tijdvak, waarover de vondst loopt, een courant te Utrecht is uitgegeven. Zeer waarschijnlijk zal ze toen in het buitenland nog weinig verspreid zijn geweest, want voor zoover uit de hier en daar bewaard gebleven nummers kan worden opgemaakt, werd de uitgave van de oudste Utrechtsche courant eerst omstreeks het begin van 1659 ondernomen. Bij Anthony Benedicty, die bij den Pausdam „recht over 't Paus-Huys” woonde, verscheen toen tweemaal per week de „Maendaechsche (Donderdaechsche) Mercurius”. Ze bestond in den regel uit 8 klein-kwarto bladzijden druks, dus meer in boek- dan in bladvorm, en bevatte min of meer korte berichten uit vrij vele, meest buitenlandsche plaatsen. Onder de weinige overgebleven exemplaren komen ook een paar nummers met het hoofd „Ordinaire Donderdaechsche Europische courant” voor, welke editie vermoedelijk ter verspreiding naar buiten bedoeld was. De regelmatig en op gezette tijden verschijnende Mercurius met berichten van verscheiden aard verving en verdrong de nieuwstijdingen, die evenals elders ook te Utrecht waren uitgegeven, doch waarvan elk reeksnummer slechts een enkel onderwerp uitvoerig behandelde en die derhalve naar gelang van omstandigheden op ongeregelde tijden het licht hadden gezien.

In de oudste couranten komen reeds aankondigingen, voornamelijk advertenties betreffende nieuw verschenen boeken, een enkele maal ook wel wetenschappelijke onderwerpen rakende, voor. Omstreeks een eeuw later hebben die geleidelijk in aantal toenemende advertenties reeds op verschillende maatschappelijke onderwerpen betrekking en in 't laatst der 18de eeuw begint ook de aankondiging van familiegebeurtenissen meer en meer in ge-

bruik te komen. In tegenstelling met, of ter afscheiding van de uit Gothische (Oud-Hollandsche) letters gezette berichten, werden in den beginne de advertenties uit Latijnsche letters (antiqua) gezet.

De gelegenheid, om de stichting der Illustre school, haar verheffing tot hoogeschool en haar uitbreiding, door middel van de courant in wijden kring bekend te maken, is reeds vroeg door het Utrechtsche stadsbestuur benut en de Stockholmsche vondst levert daarvan enkele aardige staaltjes.

In de „Courante uyt Italien, Duytslandt, &c.“, den 27 Mei 1634 door Jan van Hilten te Amsterdam uitgegeven, werd aangekondigd:

„De Heeren Burgemeesteren ende Regeerders der Stadt Vtrecht, hebben goet ghevonden binnen deselve oude vermaerde Stadt op te rechten een Illustre Schole, in dewelcke geleert ende geexpliceert sullen worden de H. Theologie ende Rechts-geleertheit, midtsgaders Philosophie, Historien ende dierghelijcke Wetenschappen; ende sal 't selve sijn begin ende inganck nemen Pinxteren deses Jaers 1634.“

De „Tijdinghen uyt verscheyde Quartieren“, het door Broer Jansz. te Amsterdam verspreide blad, vermeldde in aansluiting daarop in haar nummer van 17 Juni d.a.v.:

„De Inleydinge ofte Inauguratie vande Illustre Schole tot Wtrect, sal geschieden op Dingsdag den 17. Iunij 1634. nae den Ouden ofte op den 27. Iunij nae den Nieuwen stijl.“

Twee jaar later, in haar nummer van 1 Maart 1636, werd in Van Hilten's courant geadverteerd:

„De Illustre Schole der Stadt Wtrect is by de Ed. Mogh. H. Staten 's Landts van Wtrect geerigeert tot een Universiteyt ofte Academie, ende de Professoren van deselve macht ghegeven omme te promoveren ende te verleenen titulen van Doctoren, Licentiate, Meesters &c. in alle Faculteyten; ende oock versien met autoriteyt als andere Universiteyten. Ende sal de Inauguratie metten eersten gheschieden.“

Veertien dagen daarna, 15 Maart 1636, vervolgde hetzelfde weekblad met de mededeeling, dat

„De Inauguratie ofte Inleydinge van de Universiteyt ofte Academie 'tWtrect, sal geschieden op Woensdag den 16 Martij ouden stijl, tegen negen uyren voor noen in de Domkercke.“

En toen de jonge hoogeschool spoedig in bloei toenam, steeds meer studenten trok en als gevolg daarvan haar aantal leerkrachten moest uitbreiden, riep de Utrechtsche vroedschap opnieuw de hulp van de courant in, door in Broer Jansz.' „Tijdinghen“ van 11 September 1638 bekend te maken:

„Inde Academie 'tWtrect sal inde toekomende Weecke gheschieden d'introductione van vier Professores, boven de voorgaende van nieuws aenghenomen, te weten, een tweede in Medicinā, ende drie in Literis & Philosophiā, de voorgaende drie gheadjungeert.“

Als „*medicinae theoreticae professor*“ was toen de Utrechtenaar Henricus de Roy (Regius) naast dr. Wilhelm van der Straten benoemd, als „*professores philosophiae*“ waren Arnoldus van Goor, Martinus Schoock en Arnoldus Senguerdus aan Antonius Aemilius, Justus Lyraes en Henricus Renerius toegevoegd. De juridische faculteit schijnt dus voldoende met twee professoren, Antonius Matthaeus en Bernardus Schotanus, bezet te zijn geweest, evenals de theologische, die door Meinardus Schotanus en Gisbertus Voetius werd ingenomen.

Nieuws, dat voor de geschiedenis der hoogeschool van belang is, houden de hier afgedrukte advertenties niet in, en ze zijn dan ook alleen merkwaardig om het feit, dat het volgens de overlevering deftige en conservatieve stadsbestuur van Utrecht reeds voor drie honderd jaar op de voor dien tijd meest moderne wijze de aandacht vroeg voor de instelling die de stad sedert de hervorming (1580) had gewenscht en eindelijk had verkregen. En uit de herhaling in 1636 en 1638 mag wel opgemaakt worden, dat de Vroedschap het nut dezer publiciteit reeds door de plaatsing der advertentie in 1634 had ervaren.

E.

UTRECHT IN ROMANVORM.

G. C. HOOGEWERFF, *De Gave Gods*. Amsterdam [, 1929]. (270 blzn.). 8°.

Dit verhaal speelt in de jaren 1520 tot 1526 en schildert hoe de *Gave Gods*, d.i. de pest, waarvan men den naam vreesde uit te spreken, Amersfoort in 1520 teistert. Jonge dochters die zij wees maakt, vinden een toevlucht binnen de veilige kloostermuren; mondig geworden, zullen zij kunnen kiezen tusschen het klooster en de wereld. Meer nog dan van de pest hooren wij echter van het zich baanbrekende Luthersche geloof.

Een middenman is de stadsdokter, die heimelijk Erasmus en Luther leest, maar die toch als geloovig zoon der kerk wenscht te sterven. Op zijn raad gaat de scholier van het Groot School te Amersfoort, dien hij zich tot opvolger wenscht, tijdens zijn studieverblijf in Duitschland ook te Wittenberg de voorlezingen bijwonen van Dr. Martin Luther, wiens geschriften dan in grooten getale ons land binnendringen en in goede vertalingen alom worden gelezen. Zelfs binnen de kloostermuren worden diens stoute gedachten verkondigd; wij lezen van de sermoenen van een „Lutherschen pater“, welke geprofete nonnen opstandig maken en uit het klooster doen wegvluchten.

Begunstigd worden deze toestanden door het feit, dat de magistraat te Amersfoort vijandig gezind is jegens de kloosters en verschoont jegens de nieuwe beweging optreedt. Ook de Bisschop betoont zich afkeerig van geloofsvervolg. Doch als deze in 1528 zijn wereldlijk gebied afstaat aan den machtigen Karel V, den gevreesden ketterbestrijder, is het gedaan met de rust der kleine Luthersche gemeente te Amersfoort. In 1529 wordt het beruchte plakkaat van Karel V er afgekondigd, en sedertdien worden, als overal elders in ons land, de Lutherschen ook daar streng vervolgd.

C. C. v. d. G.

KLEINE MEDEDEELINGEN.

Utrechtsche prototypografie? — De zgn. Costeriana, de eerste voortbrengselen der Nederlandsche boekdrukkunst, waren op een paar uitzonderingen na slechts door weinige bladfragmenten, stukjes drukwerk op perkament, bekend, tot op een veiling te Londen op 5 Augustus 1896 plotseeling nog een volledige incunabel te voorschijn kwam. Door een beschrijving van R. Proctor in Tracts on early printing (Londen, 1897. Vol. III, p. 13, no. 108A) werd deze oudste druk der Doctrinale het eerst bekend gemaakt, maar nu heeft Sir Stephen Gaselee, bibliothecaris van de Foreign office te Londen, daartoe door een veertigtal voorname boekenliefhebbers (de Roxburge-club) in staat gesteld, een bijzonder mooi facsimilé van Alexander de Villa Dei's Doctrinale met zakelijke inleiding uitgegeven (Cambridge, 1938, VIII, 24 en 92 blzn. 8°).

De Doctrinale is een omstreeks 1200 samengestelde Latijnsche grammatica, die tot in de 16de eeuw in gebruik bleef en waarvan meer dan 300 verschillende drukken bekend zijn.

Vermelding van den wiegedruk en van de reproductie-uitgave zou in dit Maandblad niet op haar plaats zijn, wanneer door sommigen niet verondersteld werd, dat het boek te Utrecht gedrukt kan zijn. Utrecht wordt naast Haarlem genoemd als de stad waar de boekdrukkunst is uit-

gevonden, waar althans voor het eerst in Nederland met losse letterteekens is gedrukt. Doordat de Utrechtsche drukker Jan Veldener in 1481 bleek te beschikken over de houtsneden, die tevoren als illustraties van een Costeriana, een Latijnsche en een Hollandsche uitgave van het Speculum humanae salvationis, waren gebezigd, wordt vermoed, dat Veldener de blokken daarvan in 1478 bij zijn vestiging te Utrecht van den oorspronkelijken, niet bij name bekenden drukker had overgenomen. Voor die opvatting wordt dan nog steun ontleend aan de omstandigheid, dat in de late middeleeuwen Utrecht, meer dan Haarlem, een middelpunt van kerkelijk en geestelijk leven was en gunstiger aan de toenmalige handelswegen lag. De behoefte aan boeken was hier dus algemeener, de kans op verkoop naar buiten grooter.

In den Gesamtkatalog der Wiegendrucke (Leipzig, 1925. Bd. I, S. 493, no. 935) staat bij de beschrijving der Doctrinale dan ook, zij het met vraagteekens: Utrecht? Drucker des Speculum, vor 1470?

Meer zakelijke gegevens zullen echter bijgebracht moeten worden, om Utrecht als de bakermat der boekdrukkunst aan te kunnen wijzen, de werkplaats van den drukker van het Speculum in de hoofdstad van Het Sticht terecht te brengen. E.

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN
DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN UTRECHT EN OMSTREKEN

10 JUNI
1939

ONDER REDACTIE VAN:
G. A. EVERS

14^e JAARGANG
N° 6

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: VAN SPEIJKSTRAAT 20

OVER DE WILLIBRORD-HERDENKING.

Reeds zingen de Domklokken het lied van St. Willibrord zooals pelgrims het jaren reeds zingen bij hun bedevaarten naar Heilo. Straks jubelen diezelfde bronzen monden hoog over onze hoofden het lied van dank en vreugde, omdat in Utrecht, oudtijds de hoofdstad der landen, waar de rivieren haar bestemming vinden, Nederland samenkomt om te danken op het twaalfde eeuwfeest van hem, die „in Gods hand het werktuig was, waardoor het voorgeslacht onttrokken werd aan booze macht”. Op 7 November 739 stierf Willibrord, de apostel der Friezen en naar de mooie gewoonte der kerk is deze sterfdag, als *dies natalis ad coelestia*, de feestdag van zijn hemelsche geboorte geworden.

Blijft bij sommige herdenkingen het object weleens gezocht, hier gevoelde Nederland dat zijn allergrootste en allereerste bringer der beschaving is te gedenken, niet te huldigen. Hier werkt in eensgezind erkennen van een hoogere reden tot dankbaarheid heel het land mede om deze herdenking, die geen huldiging van welken mensch ook is, noch worden mag, te doen slagen ter eere van Hem, die Zich door den dienst van een eenvoudigen zendeling aan ons deed kennen.

Bestaat de viering van Willibrord allereerst in een religieuze uiting, door ieder der verschillende vaderlandsche kerken op haar wijze in volle vrijheid te verrichten, straks zal in de Domkerk Nederland samenkomen om gemeenschappelijk den bringer van het Evangelie en van de Nederlandsche beschaving in het licht der dankbaarheid te plaatsen. Zooals een fakkel schitterend brandt, maar eigen luister offert aan den dienst dergenen, die in het huis zijn, strekt ons offer ook om, door Willibrord te plaatsen in ons levend midden, aan ons geslacht te toonen, wat wij hebben ontvangen door zijn dienst.

Dat opent een ruim verschiets. Willibrord stichtte in Utrecht kerk en kloosterschool en liet abt Gregorius eersten Rector worden, hij bracht kunst uit Ierland en Rome en leerde zijn monniken dijen leggen en gebouwen stichten. Wie dan ook Willibrord wil laten herleven, staat voor het feit, dat hij — over de eeuwen verdeeld —

B26832

